

تعیین حریم در بناهای تاریخی

حریم، محدوده‌ای است که برای اثر، بنا یا مجموعه تاریخی، بر اساس قانون موجود و در راستای حفظ آن تعیین می‌شود. حریم آثار تاریخی، باعث حفظ موجودیت و یکپارچگی اثر می‌شود. حریم، کیفیت بصری و عملکردی بنا را تعیین می‌کند.

تعریف حریم

حریم در قانون مدنی ایران، به بخشی از اراضی اطراف ملک و امثال آن گفته می‌شود، که برای کمال نفع از ملک مورد نظر ضرورت دارد. هر اثر تاریخی با توجه به زمان و مکان ساخت آن، از دسترسی‌ها و مفصل‌های حیاتی برخوردار بوده و ضمن استقرار در بافت طبیعی، شهری و یا روستایی با محیط و بستر طبیعی خود انس یافته و به گونه‌ای ارتباط برقرار کرده است. این هم زیستی تاریخی و طبیعی با الحاقات حاشیه‌ای بناها نیز هماهنگی کامل دارد.

ساختمان‌سازی در اطراف بناهای تاریخی که جزو آثار ملی هستند و در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده‌اند، حس زیبایی شناسی و هویت این آثار را به مخاطره انداخته است. تشکیل شورای تعیین حریم بناهای تاریخی می‌تواند به حفظ و حراست از آثار ملی کمک شایانی کند. در صورتی که بناهای تاریخی، تعیین حریم شوند، می‌توان با برنامه‌ریزی مدون برای بهره‌برداری مناسب‌تر از این بناها در راستای بهبود ظرفیت‌های گردشگری استفاده کرد. ابراز نگرانی از افزایش ساخت و سازها در اطراف بناهای تاریخی که ساخت و ساز در اطراف آن‌ها هویت این آثار را خدشه دار کرده است رو به افزایش است.

در آثار تاریخی، حریم، محدوده‌ای است که متولی اثر تاریخی بر اساس ضوابط قانونی برای حفظ اثر تاریخی تعیین می‌کند و باعث حفظ موجودیت و یکپارچگی اثر می‌شود.

امروزه تغییر شیوه زندگی، کاربرد مصالح و روش‌های گوناگون طراحی و اجرا، نوعی تناقض را در هم‌خوانی بافت‌های شهری و روستایی پدید آورده است. این تغییر در روش ساخت و ساز، کاملاً شتاب زده است و نمی‌توان سرعت آن را مهار کرد و در نتیجه شریان حیات طبیعی و عادی بافت‌های شهری و روستایی و طبیعی را مورد تهاجم قرار داده است و نتیجه تجربه چندین قرن حیات هنری، فرهنگی و اقتصادی اقوام و ملل را خدشه دار کرده است.

بی‌تردید تغییر و تحول جزو ذات همه امور است، ولی هدایت این تغییر، قابل کنترل است. چنان چه شاهد بوده‌ایم، تحولات مختلف تاریخی سبب جدا شدن بناها از بافت طبیعی، روستایی و شهری خود شده‌اند. پیش‌بینی حریم و ضوابط ویژه حفاظتی، ضروری است تا بتواند این بناها را از صدمات احتمالی در امان نگه دارد. به دلیل تعداد آثار و بناهای موجود با شرایط متفاوت، می‌توان با یک بررسی کلی، خطوط مشترکی را برای حفاظت بناها با عنوان ضوابط حریمی بیان کرد. این ضوابط با توجه به نوع اثر به شرح زیر قابل بررسی است:

بناهایی که در داخل بافت‌های شهری قرار دارند، مانند مساجد، حسینیه‌ها، تکایا، بازارچه‌ها و... در کلیه این موارد، مطالعات تاریخی، تصویری، باستان‌شناسی، تطبیقی، تشبیهی، برداشت فیزیکی و ارزشیابی بنا از لحاظ تاریخی و هنری، ضمن توجه به نیازهای روز، از قبیل تاسیسات شهری و... ضروری است و از لحاظ فنی برای حریم، قوانینی وضع می‌شود که باید رعایت شود.

حریم فنی بناهای تاریخی

رعایت اصول زیر در مورد حریم فنی بنا ضروری است:

- ممانعت از ایجاد پی‌های بزرگ و جلوگیری از رانش پی‌ها است.
- ممانعت از احداث کارگاه‌ها و کارخانه‌هایی که دود و صدا ایجاد می‌کنند و موجب پراکندگی مواد شیمیایی و مضر می‌شود.
- ممانعت از احداث بزرگراه‌ها و جاده‌هایی ایجاد صدا و لرزش می‌کنند.
- ممانعت از حفر چاه‌های آب عمیق و نیمه عمیق که باعث تغییر سطح آب‌های زیرزمینی (کاهش یا افزایش) می‌شود.
- ممانعت از کاشتن درخت در حاشیه بناهای تاریخی.
- ممانعت از حفر چاه‌های فاضلاب و کانال‌های آبرسانی در کنار بنا.
- ممانعت از تخریب بناهای وابسته به بناهای تاریخی (ساباط‌ها و پشت‌بندها) که در حفظ تعادل و جلوگیری از رانش موثر هستند.

با توجه به تنوع کیفی انواع بناهای تاریخی موجود در کشور، تشخیص فاصله فیزیکی این حریم بستگی به نوع اثر، مصالح به کار رفته، ارتفاع، ابعاد مجموعه، وضعیت طبیعی و مطالعه زمین شناسی دارد و در نهایت، نظر فنی کارشناسان متخصص امر مرمت در هر کدام از موارد ضروری است.

حریم منظری بناهای تاریخی

طبق مطالعات به عمل آمده در مورد بناهای تاریخی، چنین استنباط می شود که کلیه بناهای تاریخی از لحاظ منظر و چشم انداز با فضاهای معماری و شهرسازی اطراف و مناظر طبیعی از قبیل کوه ها، دره ها، رودخانه ها، جنگل ها و... نوعی رابطه مستقیم دارند. یعنی نوعی اشراف با فضاهای اطراف در آن ها دیده می شود. حفظ این ارزش های ارتباطی محیطی، طبیعی و انسانی ضروری است و در این راستا رعایت مقررات زیر ضرورت دارد:

- ممانعت از احداث بناهای مرتفعی که باعث اختلال در دید بصری محیط می شوند، دید و چشم انداز موجود را تحت الشعاع قرار می دهد.
- ممانعت از افزایش یا کاهش تراکم موجود، زیرا افزایش تراکم باعث احداث تاسیسات جدید شهری خواهد شد، که آن بخش از بافت شهری، ظرفیت پذیرش آن ها را ندارد. کاهش تراکم نیز موجب رکود اقتصادی و حیاتی مجموعه یا بنا نیز می شود.
- ممانعت از به کار بردن مصالح ناموزون و ناهماهنگ در کنار بنا (همانند استفاده از سنگ پلاک که در بافت های خشت و گلی مورد استفاده قرار می گیرد). شایان ذکر است که در موارد استثنا، پس از مطالعات و پژوهش های اولیه در امر طراحی و اجرا و به دلایل منطقی، استفاده از فن و مصالح جدید قابل قبول است.
- ساماندهی و ایجاد فضای سبز در حریم بناها با در نظر داشتن ضوابط فنی و باستان شناختی .

حریم کیفی بناهای تاریخی

منظور از حریم کیفی، ایجاد شرایط مناسب برای ادامه حیات کیفی و کمی بنا در ترکیب موزون عناصر است. بر اساس مطالعات به عمل آمده در مورد مجموعه های شهری، چنین استنباط می شود که ویژگی عمده معماری و شهرسازی در هر دوره ای، ارتباط پیوسته عناصر و دانه هاست. تا حدی که حتی گاه دانه ای از عناصر مجموعه، نقش پشت بند را ایفا می کند. ارزش واقعی هر کدام از بناها نیز بسته به ارزش زنجیره ای مجموعه است. مانند مجموعه گنجعلی خان کرمان که شامل بازار، مدرسه، حمام، آب انبار و... است. در زمینه حریم کیفی بناها رعایت ضوابط زیر ضروری است:

- ممانعت از تخریب طبیعی و تعمدی بناهایی که به مرور زمان و با استمراری فرهنگی شکل گرفته است و به حریم بنا ملحق شده‌اند.
 - بازسازی مجدد و احیای بناهایی که در حریم بنا بر اثر استمراری فرهنگی ایجاد شده‌اند.
 - تلاش در حفظ ترکیب جزییات تشکیل دهنده بافت شهری که در کنار بنای تاریخی مستقرند.
- با توجه به آن چه گفته شد بناهای تاریخی آثار ارزشمندی هستند که باید از آن‌ها حفاظت و نگهداری شود. این حفاظت در راستای بصری نیز باید قابل مشاهده باشد تا منظر آن را تخریب نکند.

حریم آثار تاریخی محدوده ای است که با ضوابط و مقررات قانونی برای حفظ اثر از طریق پیوند آن با محیط پیرامون که از سوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تعیین و ابلاغ می گردد، تعیین می شود. ضرورت ایجاد حریم در آن است که هر اثر تاریخی به عنوان یک موجود زنده و پویا دارای حریمی برای تضمین بقای خود است.

پس حریم از یک سو بازدارنده و از سوی دیگر آموزنده است. چگونگی حفظ یکپارچگی و انسجام موجودیت و مقدار آمیزش اثر با محیط پیرامون، وجهه بازدارنده حریم و برقراری پیوندهای محیطی و تاریخی اثر با طبیعت پیرامون، همراه با حفظ احترام به عناصر موثر در پیدایش و شکل گیری آثار که موجب معنا بخشیدن و ارتقا اثر می باشد، وجهه آموزنده آن محسوب می شود.

آثار تاریخی بر جا مانده با توجه به شرایط مکانی، زمانی و اقلیمی به شکلی هماهنگ در راستای تعامل برپا شده است و به همین دلیل است که از دیدگاه زیبا شناسی، فنی، مهندسی و مردم شناسی، نماد ملی و تاریخی یک جامعه به شمار آمده است و به عنوان شخصیتی فرهنگی و ارزشمند به آن نگریسته می شوند.

متأسفانه در شرایط پر تحرک جامعه صنعتی امروز، توسعه و رشد بی رویه شهرها از یک سو و عدم توجه به جایگاه آثار تاریخی و به کارگیری بی مورد مواد صنعتی در کنار آن ها از سویی دیگر، سبب شده تا آثار تاریخی و طبیعی در معرض خطر بی حرمتی و تخریب قرار گیرند. اما تحقق ضوابط حریم این آثار با برنامه ریزی و سیاست گذاری و با مشارکت و حمایت مردم، مدیران شهری و مشاوران مربوطه امکان پذیر بوده است و به اجرا در خواهد آمد.

از این رو به منظور حفظ و پایداری ارزش های، تاریخی و فرهنگی آثار، حدود حریم و چگونگی انجام فعالیت های پژوهشی و عمرانی داخل محدوده حریم با توجه به اصول و معیارهایی که به برخی از آن ها در زیر اشاره می شود، تعیین شده و از سوی بالاترین مقام میراث فرهنگی و گردشگری به استاندار استان ها ابلاغ می شود.

اصول و معیار تعیین حریم بناهای تاریخی

تعیین حدود حریم آثار تاریخی و طبیعی با توجه به بررسی و پژوهش هایی که در این زمینه انجام گرفته است، چند وجهی بوده که در جستجوی تضمین پایداری ارزش ها و برقراری و ارتقا پیوندهای محیطی و تاریخی است. تا از این راه، نقش فرهنگی و اقتصادی آثار را در حوزه نفوذشان بازشناسی و باز زنده سازی نماید. بر اساس آن چه گفته شد، حریم آثار تاریخی را می توان با رویکردها و مبناهای زیر، تعیین کرد.

- حریم حفاظتی مانع از دخل تصرف و دگرگونی های کالبدی و منظری در آثار تاریخی و طبیعی می شوند.
- حریم حفاظتی بستری را مهیا می سازد تا هدف تبیین شده از خاستگاه اصلی و وجودی حریم تحقق یابد.
- حریم حفاظتی موجب اعتلای زندگی روزمره اثر و حفظ قلمرو زندگی آن به صورت مستمر می گردد.

ویژگی های تعیین حریم بناهای تاریخی

بر این اساس آن چه گفته شد تعیین حریم دارای ۴ ویژگی ویژه خواهد بود :

۱. هر موجودی که دارای جایگاه، شان و منزلت است برای نگاهداری آن، حریمی تعریف می شود.
 ۲. حریم هر موجودیت از سویی به خود آن بستگی دارد و از سوی دیگر به نسبت میان آن موجودیت با دیگر موجودها.
 ۳. حریم، یک موجودیت تنها است و در صورتی حقیقتاً حفظ می شود که به حریم دیگر موجودیت ها نیز تعرض نشود.
 ۴. حریم، منع نیست، بلکه برای حفظ و ارتقای درون هر منظومه ای وجود دارد و آن را گسترش می دهد. به عبارت دیگر حریم، کشف می شود اما منع ها وضع می شوند .
- حریم بر پایه نظر کارشناسان مرمت و معماری، تدوین می شود با توجه به مبناها و معیارهایی که گفته شد و با توجه به قوانین و توصیه نامه های مربوط در این زمینه می توان آثار تاریخی را بر حسب نوع کاربری، موقعیت استقرار و شرایط اقلیمی به گونه های زیر دسته بندی کرد :

تک بناها

منظور بناهایی هستند که شکل و حجم کالبدی یگانه ای دارند و به یک نوع کاربری اختصاص دارند و فاقد ملحقات کالبدی ثانویه اند. (مانند پل ها، خانه ها، مساجد، رباط ها، مناها، کبوترخانه ها، مدارس، مقبره ها، زورخانه ها، گرمابه ها و...)

مجموعه های معماری

منظور مجموعه بناهایی اند که به تدریج برای پاسخگویی به نیازها و کاربری های مرتبط با یکدیگر، در نقطه ای از شهرها، روستاها و یا بیرون از آن ها ساخته شده اند. (مانند تیمچه ها و سراهای شهری، باغ ها، قدمگاه ها، کاروانسراهای شهری مجهز، کاخ ها، دارالحکومه ها، میدان های شهری، قنات ها، عبادتگاه ها و...)

بافت ها و مراکز شهری و روستایی

فضاهایی را شامل می شوند که سطوح مسکونی و خدماتی گسترده که تمامی یا بخشی از یک زیستگاه تاریخی و ارزشمند را شکل می دهند. موجودیت های کالبدی از گونه های متفاوت بناها و مجموعه های معماری شهری ترکیب شده اند. (مانند بخش ها یا تمامی محله های مسکونی شهری، بازارها و راسته ها، قیصریه ها، روستاها که دارای بافت یکپارچه قدیمی و همگون هستند، سطوحی از شهرها یا روستاها که دارای تاریخ و شکل ارزشمند باشند و...)

محورها و شبکه های معماری شهری

منظور عناصر تاریخی هستند که ارزش های تاریخی آن ها شکل انتزاعی به خود گرفته است و ساختار فضایی و کالبدی اولیه را در اثر گذر زمان از دست داده اند که شامل موارد زیر می شوند:

- تپه ها یا محوطه هایی که در برگیرنده بقایای باستان شناختی و ارزش های تاریخی باشند .
- فضاهایی که رویدادها و اتفاقات ملی، مذهبی، فرهنگی واجتماعی تاریخ را بازگو کنند .
- محوطه هایی که دارای ارزش های مردم شناختی فرهنگی است .
- محوطه های ارزشمند طبیعی که دارای ارزش زیست محیطی است
- محدوده های جغرافیای طبیعی و مناطق خاصی که به علت کیفیت ویژه فیزیکی، زیست شناسی، مناظر و چشم اندازهای طبیعی زیبا و کم نظیراند .
- محوطه های طبیعی و تاریخی که شامل نمونه های ارزشمند گیاهی، جانوری و مناظر طبیعی است و بقایای باستان شناختی را شامل می شود و حاصلی از تعامل انسان و طبیعت است .

محدوده و ضابطه حریم بناهای تاریخی

شکل ظاهری حریم اثر تاریخی، محدوده یا محدوده هایی است که به دقت تعریف و بر روی نقشه مشخص شده اند. تعداد و وسعت محدوده ها به ویژگی های اثر و محیط بستگی دارد و پس از بررسی های زیر تعیین می شود:

- وضعیت اثر از نظر ویژگی های زیبایی شناختی، تاریخی و فنی
- محیط پیرامون اثر و نحوه توسعه آن از نظر ویژگی های باستان شناختی، تاریخی، معماری، فنی و اقتصادی
- بررسی محیط گسترده تر از نظر زیر ساخت های شهر و منطقه، معیشت و جایگاه اثر در منطقه و روش زندگی
- پیوند دیداری دو سویه میان اثر و محیط
- مسیرهای تاریخی و نحوه تفکیک اراضی در پیرامون اثر
- بررسی امکان وارد آمدن خسارت های بالفعل و بالقوه به اثر تاریخی و پیوند آن با محیط طبیعی و مصنوعی
- بررسی طرح های بالادست از جمله طرح های جامع شهری، طرح هادی روستایی، طرح تفضیلی و مصوبات کمیسیون ها

پس از انجام بررسی های یادشده، محدوده هایی که شامل معیارهای حفاظت اثر تاریخی و طبیعی می شوند تعیین و از آن میان، محدوده هایی که مشمول معیارهای همانند هستند تفکیک و از روی نقشه مشخص می شوند. از این محدوده ها با نام حریم درجه ۱ و حریم درجه ۲ یاد می شوند. یک طرح حریم از چند گونه حریم تشکیل می شود که گونه ها و شمار آن ها بستگی به ویژگی های بنای تاریخی دارد.

حریم حفاظتی کالبدی

این حریم برای پیش گیری از فرو ریختن یا آسیب دیدن کالبد اثر تعیین می شود و با توجه به وضعیت کالبدی اثر و مخاطرات محتمل برای آن قابل تغییر است. در این حریم، فعالیت ها و کاربری های آسیب رسان به اثر و ضوابط خاص آن ها روی نقشه برشمرده می شود.

حریم حفاظتی منظری

این حریم برای حفظ و ارتقای پیوند دیداری دو سویه اثر تاریخی با بستر طبیعی و مصنوعی آن (دید از اثر تاریخی به بیرون و دید از بیرون به اثر تاریخی) تعیین می شود.

حدود حریم و ضوابط حفاظتی و معماری داخل حریم آثار تاریخی پس از طی مراحل و تشریفات قانونی لازم، تصویب و ابلاغ می گردد. محدوده حریم آثار مذکور تحت حفاظت سازمان میراث فرهنگی بوده است و هر گونه دخل و تصرف در محوطه حریم و تخلف از ضوابط حفاظتی مقرر برابر مفاد ۵۵۸ لغایت ۵۶۹ از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی، تعزیرات و مجازات های بازدارنده، جرم محسوب و مرتکب مشمول مجازات های قانونی خواهد بود و به مراتب جهت اطلاع و ابلاغ به مقامات و مسئولین مربوطه، طبق لیست زیر، اعلام می گردد.

- معاونت حفظ و احیا دفتر فنی
- معاونت حفظ و احیا مدیریت کل حفظ و احیا بناهای تاریخی
- معاونت پژوهشی
- معاونت معرفی و آموزش
- دفتر امور حقوقی
- اداره کل مسکن و شهرسازی استان
- ریاست دادگستری شهرستان مربوط
- نیروی انتظامی شهرستان مربوط
- فرمانداری شهرستان مربوط
- شهرداری شهرستان
- مدیریت میراث فرهنگی استان
- مدیریت پاسداران میراث فرهنگی
- رئیس مرکز اسناد و مدارک میراث فرهنگی
- مدیر مسئول مجله اثر
- سردبیر مجله میراث فرهنگی
- روابط عمومی سازمان
- دبیر خانه دفتر ریاست

چگونگی انتخاب مجری تعیین حریم بناهای تاریخی

با توجه به این که تعیین حریم نیاز به شناخت اثر، داشتن چشم اندازی از طرح احیای آن، آگاهی به امکانات و مسایل حقوقی و قانونی و شیوه‌های تحقق طرح دارد. مجری طرح تعیین حریم باید دانش و بینش لازم برای فهم پیچیدگی اثر را داشته باشد.

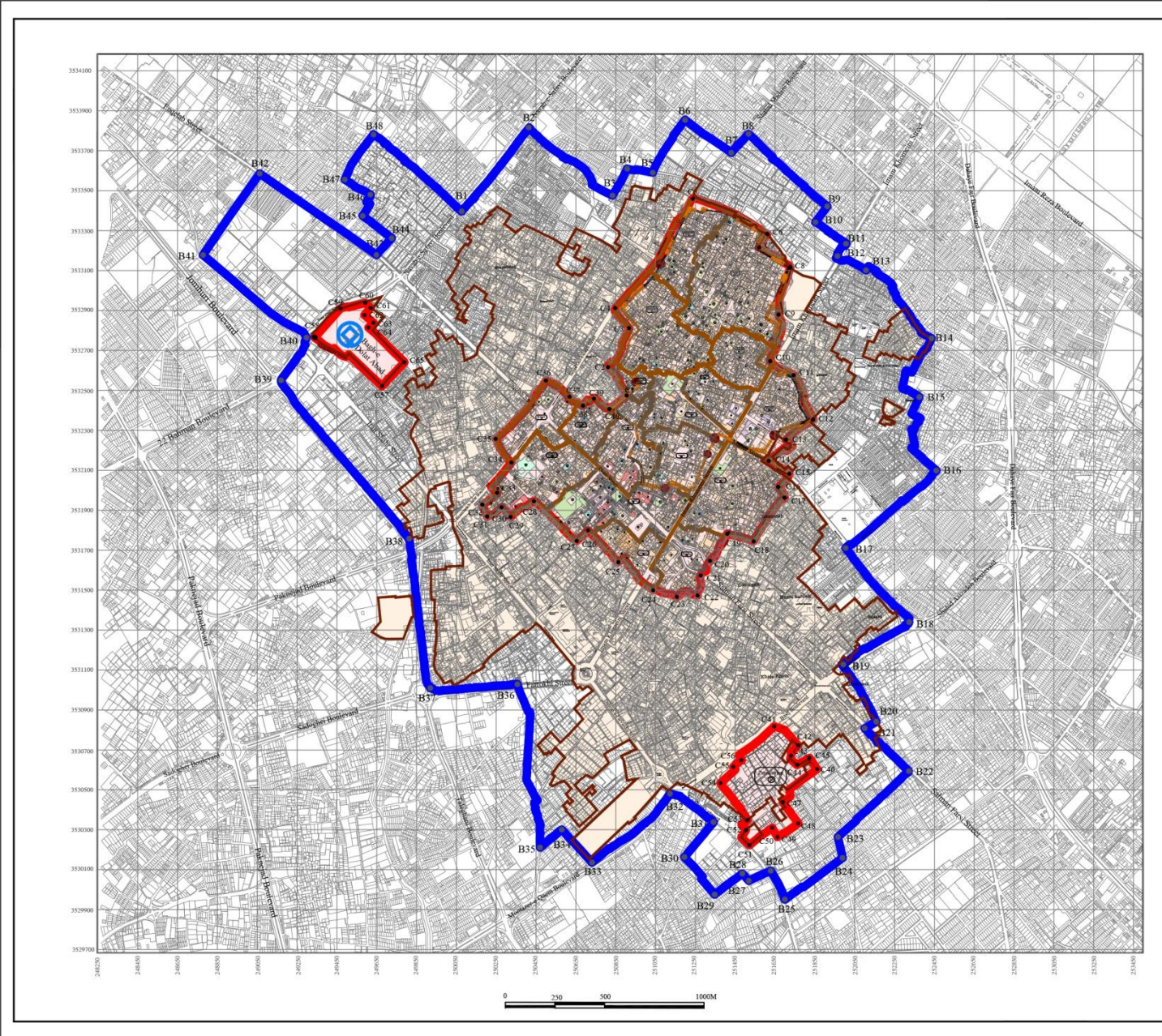
- مجری طرح تعیین حریم می تواند از درون یا بیرون سازمان میراث فرهنگی کشور باشد.
- مجری طرح تعیین حریم می تواند فرد حقیقی یا حقوقی باشد.
- از آن جا که تعیین حریم در چگونگی احیای اثر تاریخی و زندگی آینده آن تاثیر فراوانی دارد، مجری طرح تعیین حریم باید با توجه به میزان تجربه، آشنایی با نوع اثر، منطقه، دوره و بر اساس رده بندی کارشناسان حفاظت از آثار تاریخی انتخاب شود.
- در سال‌های اخیر مجری تعیین حریم به دو شیوه زیر انتخاب شده است.

مدیریت استان ها

علاوه بر شیوه معمول تعیین حریم از سوی کارشناسان استانی، بنا به درخواست مدیریت استان با یک دانشجوی و یا فارغ التحصیل رشته مرمت و یا معماری قرارداد تعیین حریم تنظیم می شود.

معاونت حفظ و احیا

علاوه بر تعیین حریم از سوی خود کارشناسان میراث، دانشجویان و فارغ التحصیلان رشته مرمت بناهای تاریخی دانشکده میراث برای بستن قرارداد تعیین حریم در الویت قرار دارند اما در پاره‌ای موارد خاص با صلاحیت معاونت حفظ و احیا از فارغ التحصیلان و دانشجویان رشته معماری نیز در این امر بهره گرفته شده است.

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ایران
Iran Cultural Heritage,手 Crafts & Tourism Organization

شهر تاریخی یزد
Historic City of Yazd

Location

Districts

شماره	نام	مساحت	شماره	نام	مساحت
B01	میدان شهدا	100	B19	بازار	100
B02	بازار	100	B20	بازار	100
B03	بازار	100	B21	بازار	100
B04	بازار	100	B22	بازار	100
B05	بازار	100	B23	بازار	100
B06	بازار	100	B24	بازار	100
B07	بازار	100	B25	بازار	100
B08	بازار	100	B26	بازار	100
B09	بازار	100	B27	بازار	100
B10	بازار	100	B28	بازار	100
B11	بازار	100	B29	بازار	100
B12	بازار	100	B30	بازار	100
B13	بازار	100	B31	بازار	100
B14	بازار	100	B32	بازار	100
B15	بازار	100	B33	بازار	100
B16	بازار	100	B34	بازار	100
B17	بازار	100	B35	بازار	100
B18	بازار	100	B36	بازار	100
B19	بازار	100	B37	بازار	100
B20	بازار	100	B38	بازار	100
B21	بازار	100	B39	بازار	100
B22	بازار	100	B40	بازار	100
B23	بازار	100	B41	بازار	100
B24	بازار	100	B42	بازار	100
B25	بازار	100	B43	بازار	100
B26	بازار	100	B44	بازار	100
B27	بازار	100	B45	بازار	100
B28	بازار	100	B46	بازار	100
B29	بازار	100	B47	بازار	100
B30	بازار	100	B48	بازار	100

LEGEND

Cure Zone	حوزه	195 ha
Buffer Zone	حوزه	665 ha
Zone Border	محدوده	

No : 1316 تاریخ : 1395

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ایران

